

ОПАЛКО А.І.^{1✉}, КУНАХ В.А.², ГРАБОВИЙ В.М.¹¹ Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України,

Україна, 20300, м. Умань, вул. Київська, 12а, ORCID: 0000-003-0664-378X, 0000-0001-7623-1874

² Інститут молекулярної біології і генетики НАН України

Україна, 03143, м. Київ, вул. Акад. Заболотного, 150, ORCID: 0000-0002-9418-3172

✉ opalko_a@ukr.net, (050) 611-68-81

ІВАН СЕМЕНОВИЧ КОСЕНКО – ЛЮДИНА, ВЧЕНИЙ, ГРОМАДЯНИН

Мета. З'ясування феномену формування особистості та висвітлення джерел творчої енергії й наукових досягнень доктора біологічних наук, професора, члена-кореспондента НАН України, видатного вченого-фітобіолога, загальноновизнаного у світі дослідника ліщини й автора ряду сортів фундука Івана Семеновича Косенка, котрий протягом 42 років очолював Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України. **Методи.** У роботі були застосовані біографічні парадигмально-синергетичні методи з використанням пізнавальних можливостей синергетичного підходу щодо вивчення життєвого шляху й персоналії вченого у його індивідуальності й образності в умовах природних катастроф та суспільно-політичних потрясінь ХХ – початку ХХІ сторіч. **Результати.**

Аналізується динаміка поняття «особистість» й місце особистості вченого у процесі наукового пізнання в різних країнах світу та в різні епохи розвитку людства. *Curriculum Vitae* представлений за анкетними даними Івана Семеновича Косенка та біографічними публікаціями його колег, у яких наведена інформація про дитинство і юність, а також характеризується роль сім'ї й учителів у формуванні його особистості. Діяльність Івана Семеновича у часи найбільших політичних й економічних криз та природних катастроф, коли вирішувалася доля «Софіївки», характеризує його як ефективного менеджера, спроможного реально оцінювати зовнішні й внутрішні загрози й успішно долати найбільші перешкоди, залучаючи широку громадськість, бізнесові кола та владні структури. В історію світового менеджменту збереження, відновлення й розвитку ботанічних садів та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва увійшли результати реставрації «Софіївки» від наслідків селевого потоку з понад 70-сантиметровою кригою, що в ніч з 3 на 4 квітня 1980 року пронісся парком руйнуючи все на шляху; відведення у травні 1987 року хімічної загрози для «Софіївки» й усієї Уманщини від можливого будівництва цеху ніотинової кислоти під Уманню; організація робіт на нових територіях парку в буремні 90-роки, коли в державі зупинилося майже все виробництво й будівництво; відновлення первинного вигляду ряду паркових ландшафтів в історичній частині парку та освоєння нових територій у 2014–21 рр., коли загострення зовнішньо- і внутрішньополітичної ситуації в Україні, що супроводжувалось падінням купівельної спроможності населення вітчизняних й побоюваннями іноземних туристів щодо можливих терористичних актів, звело до мінімуму доходи від реалізації садивного матеріалу й туристичних послуг. **Висновки.** Загальноновизнані в Україні й у світі непересічні досягнення очолюваного І. С. Косенком колективу й результати

© ОПАЛКО А.І., КУНАХ В.А., ГРАБОВИЙ В.М.

його особистої, понад 40-річної наукової й організаційної діяльності, а також проявлені ним кращі риси антикризового менеджера, спроможного досягати бажаного успіху у найскрутніших економічних і політичних умовах з одночасним збереженням для персоналу комфортних умов праці й відпочинку, дають підстави стверджувати, що впроваджувані нині обмеження двома п'ятирічними термінами повноважень з обов'язковою ротацією посади директорів державних установ, потребують суттєвих застережень, коли йдеться про керівників історико-культурних та наукових установ.

Ключові слова: біографістика, біографічний метод, історія України, історична особистість, інтегративна методологія, Софіївка.

Особистість вченого в усіх суперечностях початку двадцять першого сторіччя залишається центральним елементом процесу наукового пізнання. Нині, як і колись, саме особистість з більшими або меншими рівнями адекватності віддзеркалює суспільні тенденції та віяння часу [1]. Хоча усвідомлення самого поняття «особистість» як соціокультурного феномену змогло сформуватися в популяціях *Homo sapiens* L. лише на вищих сходинках розвитку окремих етносів, перші спроби вияву людської особистості простежуються ще з часів язичництва та раннього християнства [2]. При цьому етнічна культура, на відміну від національної, є позаособистісною й анонімною, а особистісний розвиток окремої людини у Європі став незворотнім лише починаючи з епохи Відродження [1, 2].

Поняття «особистість» досить динамічне, і його зміст формувався впродовж усієї історії людства й уточняється дотепер. Витоки його сучасної наукової категорії сягають давньогрецької доби ще з поетичної творчості Гомера (Homer, VIII ст. до н. е.), в якій воно вживалося у значенні ритуальна маска [3], що було запозичено й деякими пізнішими цивілізаціями. Давньокитайський філософ Конфуцій (Confucius 551–479 р. до н. е.) декларував, що базовою підставою для обрання правителя мають бути чесноти особистості претендента, а не його біологічна спадковість [1].

Інтерес до людини, що пізнає світ, з'являється починаючи із софістів і Сократа (Socrates, 469–399 рр. до н. е.) та Платона (Plato, 427–347 рр. до н. е.) з трансформуванням морально-естетичного сприймання особистості у

напрямку до соціально-етичного, коли в оцінюванні й самооцінюванні особистості стають домінуючими ідеї служіння своєму суспільству [1, 4]. Аналізували роль особистості в історії й інші давньогрецькі та давньоримські історики [1], котрі переймалися пошуком відповіді на філософське питання щодо свободи вибору людини, однак здебільшого схилившись до фаталістичного сприйняття визначеної фатумом долі, все ж вважали за можливе змінювати історію завдяки діяльності видатних особистостей [5].

Католицька церква канонізувала систему поглядів Томи Аквінського (Thomas Aquinas, 1225/26–1274 рр.), котрий пропагував індивідуальну моральну відповідальність кожного за свою поведінку та за свої вчинки й поширював ці моральні критерії на релігію, зокрема як особисту відповідальність людини перед Богом [6, 7].

У часи Київської Русі на тлі соціальних критеріїв, насамперед народження від вільної чи рабині, що здебільшого мало визначальне значення, за мірила досконалої особистості визначалися лицарські чесноти, освіченість, мудрість, милосердя, справедливість і праведність. У XVII–XVIII сторіччях взірцями для наслідування в Україні була постать козака – волелюбного воїна, ревного християнина, відважного захисника Вітчизни. Натомість за царату, радянського та інших тоталітарних режимів під тиском ідеологічних міфів та стереотипів, уявлення про особистість спотворювалися й зводилися лише до конформістського рівня відповідності майже безсуб'єктному колективу як його структурної одиниці. Власне це був відкат до анонімності середньовічного світу з мовчазною більшістю, застарілими формами діяльності, які заважають прогресивному розвитку кожного суспільства; гальмують творчість та інноваційну активність не лише в політиці, а й у науці, мистецтві, освіті тощо [1]. При цьому здебільшого глушилася будь-яка «неосвячена зверху» ініціатива й пропагувалися пріоритети колективу, що, як відомо, в ієрархії спільної діяльності посідає лише другу знизу сходинку – дещо вищу, ніж натовп, але значно нижчу, ніж команда, а тим паче нижчу, ніж усвідомлена взаємодія особистостей згуртованих спільними морально-етичними цінностями й спільною метою.

Сучасна орієнтація українського суспільства на визначені Хартією Європейського Союзу з прав людини цінності [8], засновані на свобо-

ді, демократії, рівності й верховенстві права, потребує проведення кардинальних реформ державного устрою. При цьому враховуються нормативні моделі [9], що з певними модифікаціями використовуються у ряді країн ЄС стосовно обов'язкової ротації посади директорів з первинним підбором кандидатів за процедурою попереднього таємного голосування у разі наявності понад п'ять кандидатів; наступного обов'язкового таємного голосування на зборах; і обмеженням повноважень двома п'ятирічними термінами.

Зважаючи на те, що сучасна українська біографістика поступово стає потужним чинником формування національної ідентичності й громадянської зрілості, та на тлі зазначених й інших процесів, дотичних до еволюції ставлення суспільства до видатних постатей, феномен формування особистості й висвітлення джерел наукових досягнень багаторічного директора Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України, доктора біологічних наук, професора, члена-кореспондента НАН України, Заслуженого працівника культури України, Лауреата державної премії України в галузі архітектури, кавалера усіх трьох ступенів ордена «За заслуги» та багатьох державних, відомчих й міжнародних нагород, Почесного громадянина м. Умань, видатного вченого-фітобіолога, загальноновизнаного у світі дослідника ліщини й фундука Івана Семеновича Косенка зумовлює необхідність його всебічного дослідження.

Матеріали і методи

Аналіз життєвого шляху Івана Семеновича Косенка за його власними публікаціями [10–16] та працями його колег [17–23], а також за найвагомішими результатами його фундаментальних та прикладних досліджень [24–42] проводили із застосуванням інтегративної методології наукового пізнання з використанням загальнонаукового принципу об'єктивності, а також порівняльного й біографічного та парадигмально-синергетичного методів [1].

Результати та обговорення

Дискусії щодо місця й ролі особистості в історії науки тривають з часів усвідомлення цих понять й не вщухають дотепер [1, 2, 4–7]. В усіх галузях науки відомі приклади недооцінених сучасниками вчених, так само, як і піднесених за життя на п'єдестал пошани й забутих, чи навіть зневажених, невдовзі після їхньої смерті

та/або після радикальних змін панівних ідеологем. Так, маловідомі й незрозумілі біологам другої половини XIX сторіччя епохальні відкриття Грегора Менделя (Gregor Johann Mendel, 1822–1884), що почали осмислюватися лише через 35 років після оприлюднення базових положень менделізму, тобто через 16 років після його смерті, нині загальноновизнані світовою науковою спільнотою [43–45]. Натомість академік Трохим Лисенко, котрий пізнав усі принади надаваних тодішньою владою преференцій, за загального схвалення його псевдонаукових лже-теорій в ідеологічно-заангажованих наукових колах СРСР, нині став символом *лженауки* покірної тоталітарним режимам [43, 44], незважаючи на окремі спроби відродження лисенківщини на пострадянському просторі [44].

Роль особистості в історії науки визначається багатьма рисами конкретного науковця, що проводить фундаментальні та/або прикладні дослідження з метою здобуття наукових та/або науково-технічних результатів. В залежності від галузі науки й кваліфікації науковець може працювати самотужки або здебільшого об'єднуючись у постійні чи тимчасові наукові колективи, які за оптимальних умов можуть виростати у наукові школи. Як слушно зазначає дослідник української історіографії XIX–XX сторіччя Олексій Ясь, зорієнтовані на всебічне розкриття культурного й духовного потенціалу особистості новітні візії та ревізії щодо місця й ролі особистості в минулому, сучасному та майбутті у вітчизняній соціогуманітаристиці поширилися лише в пострадянську добу [46].

Формування особистості Івана Семеновича Косенка як вченого відбувалося за участі Президента НАН України академіка Б. Є. Патона й сприяння вчених Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка НАН України, насамперед академіка НАН України А. М. Гродзинського, члена-кореспондента НАН України Т. М. Черевченко та професора М. А. Кохна [18–23]. При цьому засіяні ними та іншими його наставниками зерна лягали у добре підготовлений традиційним сімейним вихованням ґрунт, завдяки чому Іван Семенович з юних літ вирізнявся надзвичайним прагненням до пізнання істини й високим інтересом до нових знань, пошук яких він здійснював у науковій і в художній класичній літературі впродовж усього свого життя. Успіх забезпечувала також його майже дитяча віра в досяжності того, що всі вважали неможливим. Ініціативність, загострене від-

чуття нового на тлі здатності брати на себе відповідальність за справу, вміння комунікувати й вирішувати конфліктні ситуації, без чого неможлива успішна робота в команді, а тим паче на чолі колективу та гармонійне поєднання пунктуальності й вимогливості з безмежною доброзичливістю забезпечили феномен постаті Івана Косенка, що зачаровувала всіх, кому пощастило з ним працювати й спілкуватися.

Дитинство вченого було типовим для покоління народжених на початку 40-х років минулого сторіччя українців, що росли у не надто комфортних умовах хронічного недоїдання й відсутності звичних для сучасних дітей іграшок і забав, не кажучи вже про численні гаджети, якими нині перенасичене дозвілля українських дітей і підлітків.

Народився І. С. Косенко 3 грудня 1940 р. у с. Хрестителеве, що нині підпорядковане Чорнобаївській селищній громаді Золотоніського району Черкаської обл. У роки Другої світової село з вересня 1941 і до вересня 1943 року було під німецько-фашистською окупацією. 435 мешканців села, що складало більшість його тодішнього чоловічого дорослого населення, воювали на фронтах тієї війни, 359 з них не повернулися до рідних домівок. Не дочекався батька і Іван Семенович. Його тато – Семен Антонович, загинув у 1944 році. Тож дитинство майбутнього директора пройшло у типовій для повоєнної України неповній селянській сім'ї зі щоденною, обов'язковою для всіх дітей, працею, до якої він привчався разом зі старшим братом Андрієм і сестрою Надією, теж старшою. У повсякденній праці формувалася його характер, що сприяло вихованню у юнака надзвичайної скромності, доброти й поваги до праці [21].

Після закінчення школи працював муляром, столяром, монтажником-висотником у різних організаціях Черкаської й Донецької областей. Був призваний на військову службу, яку проходив у Німеччині, відтак працював в Україні на різних посадах у виробництві та в управлінських структурах Уманського району. Уманський сільськогосподарський інститут (нині Уманський національний університет садівництва) закінчив у 1970 р., а у 1977 р. – педагогічний факультет Української сільськогосподарської академії (нині Національний університет біоресурсів і природокористування України) заочно. У 1971–1980 рр. – викладач Уманського технікуму механізації (нині Агротехнічний ко-

ледж Уманського національного університету садівництва) [21].

З першого квітня 1980 і до десятого квітня 2022 року, тобто понад 42 роки, Іван Семенович Косенко очолював Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України. Ті, хто не бував у «Софіївці» до 1980 року й не мав можливості власними очима спостерігати за її розбудовою в наступні роки, або хоча б декілька разів відвідати парк впродовж минулого 42-річчя, дещо скептично ставляться до самого факту перебування однієї особи на посаді директора упродовж такого тривалого часу. Однак шанувальники «Софіївки» зазначають, що за ці роки для збереження її історичного ядра й розвитку прилеглих територій, приєднаних до парку в наступному, зроблено більше, ніж за минулих 180 років. І навіть ті, хто у далекому 1980 році конкурували з Іваном Семеновичем за посаду директора, нині визнають, що за будь-яких умов не змогли би впоратися з надзвичайно складними проблемами, які з перших днів після затвердження лягли на плечі молодого директора. Річ у тім, що слово «особа» його не стосується, Івану Семеновичу йому більше пасує термін «особистість» у кращому розумінні цього слова.

Славетна історія заснування й подальшого розвитку «Софіївки» описана у багатьох вже цитованих [10–13, 15, 16, 30, 38] й інших [47] джерелах, з якими ми й рекомендуємо ознайомитися читачеві. У нашій же розвідці зупинимося лише на окремих критичних періодах новітньої історії «Софіївки», коли власне вирішувалася доля її майбутнього.

Насамперед варто згадати про стихійне лихо, що обрушилося «Софіївку» в ніч з третього на четверте квітня 1980 року, коли молодий, щойно призначений директор ще навіть не встиг докладно ознайомитись зі своїм господарством. Унаслідок прориву греблі з переповненої талими водами Красноставської водойми, розташованої над парком, «Софіївкою» пронісся селевий потік з понад 70-сантиметровою кригою, згоїни від ударів якої і сьогодні можна побачити на вікових деревах. Менш міцні дерева й кущі, альтанки, фонтан «Змія», чимало скульптур й головні вхідні ворота з вулиці Садової були повністю знесені. Більшість закордонних й багато вітчизняних шанувальників «Софіївки» з сумом констатували, що сподівань на відновлення історичних об'єктів парку практично немає. У приватних бесідах тодішні керівники

Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка НАН України висловлювали побоювання, що Іван Семенович відмовиться приймати понівечений стихією парк. Однак, іншу думку мав молодий, енергійний й амбітний директор, яким був тоді І. С. Косенко. Завдяки його переконаності в необхідності та впевненості у можливості відродити історичний парк Іван Семенович зумів не лише мобілізувати всіх працівників «Софіївки», а також заручився підтримкою підприємств й установ міста та допомогою Уряду й Академії наук України. У результаті титанічних зусиль колективу парку й щоденної праці волонтерів міста всього за чотири місяці було реставровано понад п'ятдесят об'єктів і «Софіївка» знову набула звичного блиску. Тож сьогодні про цю катастрофу згадують лише дослідники історії парку.

Нині вже напівзабута роль І. С. Косенка у відверненні хімічної загрози, що у 1886–1987 рр. нависла не лише над «Софіївкою», а й могла спричинити екологічну катастрофу в місті й регіоні внаслідок бездумної, а можливо, й злочинної Постанови ЦК КПРС про спорудження цеху ніотинової кислоти на межі Уманського й Христинівського районів, прийнятої у 1986 році. Зараз важко навіть уявити собі, яку мужність потрібно було мати, щоб у ті роки домагались скасування **ПОСТАНОВИ ЦК КПРС!** Постанови, за якою на будівництво вже було виготовлено проектно-кошторисну документацію й виділено бюджетні кошти, тож за публічний виступ проти неї можна було не лише втратити посаду директора, а й свободу. Щоправда, сміливості йому додавали не лише переконаність у своїй правоті й підтримка колег, а й схвалення академіка Андрія Михайловича Гродзинського. Саме на його клопотання 5 травня 1987 року у московській газеті «*Советская культура*» за підписами директора «Софіївки» Івана Косенка й старшого наукового співробітника наукового відділу парку Віктора Мітіна було надруковано статтю «Туман над Софіївкою» з науково-обґрунтованими запереченнями проти планів будівництва. Статтю супроводжував коментар академіка-секретаря відділення загальної біології АН УРСР, директора Центрального республіканського ботанічного саду, академіка Андрія Михайловича Гродзинського, що додавало надії на успіх. За публікацією було проведено розслідування, внаслідок якого плани будівництва були скасовані, а «Софіївка» й уся Уманщина врятовані від екологічної біди [12].

Історіографія в роки тоталітаризму жорстко підпорядковувалася панівним ідеологемам, за якими заохочувалось створення міфів про талановитих кріпаків-самоуків, котрі творили мистецькі шедеври світового рівня. Не оминула такого спотворення й історія будівництва «Софіївки». Повсюдно поширювались легенди про міфічного зодчого-кріпака Зарембу і його визначальний внесок у проектування парку. Ці легенди періодично оприлюднюються неглибокими дослідниками й дотепер. Однак завдяки здійсненому І. С. Косенком пошуку в архівних матеріалах і консультаціям зі знаним краєзнавцем Уманщини, Григорієм Храбаном, йому вдалося очистити від псевдонаукових нашарувань історію будівництва «Софіївки» і розкрити роль його будівничих та архітектурно-семантичний задум, закладений справжнім зодчим парку, польським військовим інженером Людвігом Метцелем (Ludwik Chrystian Metzell, 1764–1848). Внаслідок цього було відновлено забуті в період перебування «Софіївки» у віданні Управління військових поселень Російської імперії та в радянські часи історичні назви ряду ландшафтних композицій та малих архітектурних форм, в образах яких Л. Метцелем були трансформовані й матеріалізовані фрагменти поеми Гомера «Одіссея». Йдеться про такі звичні для пересічних уманців назви як наприклад, гроти «Західний» і «Горішок», камінь «Шапка Мономаха», «Кавказька гірка», «Мертве озеро», «Острів кохання» та ін., так само, як некоректні назви статуї «Вічний Жид» або «Агасфер», що в усіх радянських виданнях про «Софіївку» описується під назвою «Зима». Окремі з цих назв з'явилися через банальне незнання історії, інші – через некоректні переклади іншомовних путівників, а деякі – з ідеологічних міркувань. До останніх варто віднести й величезну брилу граніту, що наполовину виступає з води Нижнього ставка, названу Л. О. Казаріновим уже в ХХ ст. «Каменем Смерті», як і легенду про загибель сотень кріпаків під цією скелею, що нібито зірвалася з місця, де її мали встановити. У результаті виконаного І. С. Косенком наукового пошуку для відновлення історичних назв об'єктів парку, з'ясувалося, що загальновідомі як гроти «Західний» і «Горішок» слід називати «Сцілли» і «Поліфема», а «Кавказьку гірку» – «Острів Ітака», відповідно підземну річку «Стікс» – річкою «Ахеронт», а «Мертве озеро» – «Ахеронтійське озеро», «Острів кохання» – «острів Анти-Цирцеї», а статую, відому бага-

тьом під назвами «Вічний Жид» або «Агасфер» чи «Зима», слід іменувати статуя «Одіссей» [10, 12].

Не менше наукове значення має й уточнення оссіанічних мотивів при формуванні окремих паркових пейзажів історичної частини парку, які описано ще в ранніх роботах про «Софіївку», зокрема у відомому «Путівнику...» Теодора Темері (Théodore Themery) [47]. Хоча сам парк не варто вважати оссіанічним, однак оссіанічні мотиви, на думку І. С. Косенка, простежуються на його ділянці від Головного входу до Тарпейської скелі, яку будували у 1838–1859 роках і яка характеризується нагромадженням кам'яних композицій та гротів. Оссіанічний вигляд має група гранітних брил на лівому березі річки Кам'янка, де росте таксодій дворянний, а композиція з чотирьох каменів нагадує символічну могилу Морара, так само, як утворений навислою брилою граніту величний грот, що міститься поряд, мабуть, може символізувати Фінгалову печеру, описані в модних тоді «Творах Оссіана» (The poems of Ossian) шотландського збирача фольклору Джеймса Макферсона (James Macpherson, 1736–1796) [15].

Багаторічна робота в архівах дала змогу І. С. Косенку відшукати оригінальну карту-схему розбудови «Софіївки» за 1855 рік, яка не була втілена через ряд тодішніх економічних й політичних проблем. Однак саме в часи новітньої політичної й економічної кризи 90-років, коли в державі практично припинилася будь-яка суспільно-корисна діяльність, а всі активні й не надто переобтяжені мораллю співвітчизники будували «хатинки» за кордоном та в напівкримінальний спосіб «кували» свої стартові капітали, наживаючись на «прихватування» та шаленій інфляції, він за цією картою-схемою рекордними темпами розгорнув будівництво нової частини ландшафтного парку по тальвегу Грекової балки із вхідною зоною з вул. Київська [21]. Нинішні відвідувачі «Софіївки» переконані, що створений у 90-ті чудовий каскад з чотирьох ставків з перекатами з природного граніту не сучасна реалізація красивої старовинної ідеї, а витвір часів Потоцьких.

Загострення зовнішньо- і внутрішньополітичної ситуації в Україні, що з агресії РФ розпочалася в 2014–2015 роках, падіння купівельної спроможності місцевого населення, а також й побоювання іноземних туристів щодо можливих терористичних актів, усе це в комплексі призвело до зменшення доходів від реалізації

садивного матеріалу і надання туристичних послуг. Однак, навіть у такий складний час з ініціативи І. С. Косенка не лише проведена реставрація історичного ядра парку, а й створено, за його межами, новий, єдиний у Східній Європі, парк «Фентезі» (Fantasy Garden) з арт-об'єктами та композиціями з елементами української етнічної міфології, давньо-східної культури та філософії японського саду каменів (саду сухого пейзажу). Є тут стилізовані озера й водоспад «Дракони», котрі викликають захват у дітвори, а вечорами з настанням темряви включаються світломузичні арт-інсталяції.

Не менш вражаючі досягнення Івана Семеновича у відродженні й бурхливому розвитку на теренах «Софіївки» біологічної науки. Річ у тім, що в 1982 році відбулося скорочення єдиного тоді офіційного наукового підрозділу дендропарку – відділу репродуктивної біології. Відповідно науковці, котрі працювали в «Софіївці», мусили працевлаштовуватися в інших наукових установах та навчальних закладах. Однак переконаний у необхідності проведення на матеріалах унікальних рослин «Софіївки» наукових досліджень І. С. Косенко не змирився з цим і розпочав наполегливу боротьбу у владних інстанціях за відновлення наукового підрозділу. Його заповзятість увінчалася успіхом, тож з листопада 1983 року науковий відділ було відновлено, щоправда у штаті Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР (нині Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України), однак з розташуванням у «Софіївці». Протягом наступних шести років на матеріалах виконаних у «Софіївці» досліджень було захищено близько десяти дисертацій, видано п'ять монографій, понад півтори сотні вагомих наукових праць, а також науково-виробничі рекомендації й авторські свідоцтва. Це дало підстави Президії академії наук у січні 1991 року надати «Софіївці» статус самостійної наукової установи з відповідним фінансуванням, штатними одиницями й науковим обладнанням.

Наполегливість у роботі зі збереження й збагачення фіторізноманіття, а також у вивченні рослинності парку й регіону отримала належну оцінку й згідно розпорядження Кабінету Міністрів України № 73 від 11.02.2004 року Колекції інтродуцентів деревних і кущових рослин «Софіївки» були внесені до Реєстру Національного надбання. За показниками використання інтелектуального потенціалу нації, реалізації ідей на-

ціонального відродження й розвитку України, вагомі наукові результати діяльності наукових шкіл Указом Президента України № 249/2004 р. від 28.02.2004 року дендрологічному парку «Софіївка» був наданий статус національної установи, а у наступному 2005 році Постановою Президії НАН України № 68 від 06.04.2005 року цей статус було підвищено до Науково-дослідного інституту НАН України. Відповідно в «Софіївці» було створено чотири наукові відділи й дві наукові лабораторії, науковий гербарій, відкрито аспірантуру, розвинена потужна матеріально-технічна база, а науковці отримали можливість не лише проводити дослідження на сучасному обладнанні, а й також майже щороку брати участь в експедиційних поїздках парками і природними насадженнями Австрії, Англії, Болгарії, Італії, Китаю, Німеччини, Польщі, Румунії, Словаччини, США, Туреччини, Угорщини, Франції, Чехії та ін. країн світу [21].

Властиве Івану Семеновичу відчуття наукової новизни й вміння вчасно й об'єктивно оцінювати Світові тенденції інтенсифікації садівництва, постійне зростання попиту на екологічно чисту різноманітну плодоовочеву продукцію, яка намітилася ще в другій половині ХХ ст. і нині прогресує, а також радикальні зміни у самій концепції подальшого розвитку аграрного сектора економіки України зумовили необхідність істотного уточнення національних завдань стосовно окремих плодкових і ягідних культур, зокрема горіхоплідних, а отже, відповідної зміни парадигми горіхівництва у напрямку виробництва конкурентоспроможної на світовому ринку продукції. У нинішніх умовах підвищеного попиту на горіхи фундука на світовому ринку налагодження виробництва на експорт високоякісних горіхів фундука, має перспективу стати одним з найважливіших аграрних об'єктів міжнародної торгівлі, що матиме надзвичайне значення для економіки України.

Україна наразі належить до країн імпортерів горіхів фундука, витрачаючи дуже потрібну для економіки валюту на закупівлю горіхів на світовому ринку, при цьому ринок горіхів фундука є для України відносно новим ринком, що перебуває на стадії формування. Значущість даного ринку з кожним роком зростає з декількох причин. По-перше, горіхи фундука – це ресурсна база для кондитерської й хлібобулочної промисловості. Підприємствам цієї галузі значно дешевше було б купувати горіхи всередині країни, аніж імпортувати, причому не в

сирому вигляді, а в уже підготовленому до використання відповідно до міжнародних стандартів (обсмажені, роздроблені і так далі). По-друге, це продаж фасованих горіхів у системі роздрібної торгівлі. Маркетингові дослідження свідчать, що попит населення на горіхи зростає надзвичайно високими темпами. По-третє, що не менше важливо, це перспективи експорту обсмажених і роздроблених горіхів. Хоча горіхи фундука є компонентом загального ринку горіхів, на якому частково взаємозамінні волоський горіх, мигдаль, істівний каштан, фісташки, арахіс тощо, однак реальні можливості швидкого збільшення виробництва горіхів в Україні найбільше стосуються фундука.

Виконаний І. С. Косенком з колегами всебічний аналіз можливостей удосконалення вітчизняного фундуковиробництва показав, що для реалізації великих потенцій українського фундукарства щодо виробництва конкурентоспроможної на світовому ринку продукції, насамперед, необхідні нові сорти й сучасні технології вирощування якісного садивного матеріалу.

Результати багаторічних фундаментальних досліджень з питань біологічних основ фундукарства, зокрема з уточнення системи роду *Corylus* L., його філогенії й фітогеографії, дали підстави для об'єднання всіх сортів фундука в один збірний вид *Corylus domestica* Kos. et Opal. Зібрана в НДП «Софіївка» найбільша в Україні колекція *Corylus*, котра налічує 17 видів і близько 200 сортозразків, зокрема понад 90 сортів вітчизняної й зарубіжної селекції і 50 нових гібридних сіянців, що випробовуються у ланках колекційних і селекційних розсадників і фундукового саду, а також залучення у контрольовані схеми гібридизації інтродукованих представників *C. chinensis* Franch. дало змогу створити цінний вихідний матеріал для селекції, з якого вже отримано занесені у 2019 році до Державного реєстру сорти 'Софіївський 1' ('Україна-50'×*C. chinensis*), 'Софіївський 2' ('Дар Павленка'×*C. chinensis*), 'Софіївський 15' ('Garibaldi'×*C. chinensis*) та відібрано ряд сортозразків, що готуються нині для подання на Державну реєстрацію.

Генетична колекція *C. chinensis* в НДП «Софіївка» нараховує понад сто двадцять рослин цього виду. З них дві рослини у генеративному віці: одна в адмінзоні парку, а друга – у фундуковому саду. Обидві активно залучаються у гібридизацію з кращими сортами фундука. У цих схрещуваннях дещо неочікуваними вияви-

лись переваги гібридів від запилення включених у роботу сортів фундука пилком *C. chinensis*, адже за літературними джерелами кращі результати мали бути в комбінаціях, коли *C. chinensis* використовували за материнський компонент. Зокрема, у повідомленні знаних дослідників роду *Corylus* Велі Ердогана й Шавна А. Мегленбачера (Veli Erdoğan and Shawn A. Mehlenbacher) зазначається, що рослини *C. chinensis* успішно формували певну кількість життєздатного насіння від запилення пилком *C. avellana* L., натомість у реципронній комбінації зав'язування було майже відсутнє [48]. Зважаючи на те, що використані зразки *C. chinensis* були отримані у результаті вегетативного й насінного розмноження інтродукованих у 2000 році матеріалів з колекції Берлінського ботанічного саду (Botanischer Garten Berlin-Dahlem), що розташований у Берлін-Далем (Німеччина), а не з природного ареалу [37], з'явилися сумніви у їхній видовій чистоті. Для розв'язання цього питання у 2020 році під патронатом І. С. Косенка з залученням науковців Інституту молекулярної біології і генетики НАН України розпочалися фундаментальні дослідження фундука з використанням молекулярно-генетичних маркерів для ідентифікації видової приналежності вихідних матеріалів і гібридів, зокрема отримуваних з участю *C. chinensis*.

Внаслідок глибоких досліджень щодо репродуктивної біології представників роду *Corylus* було розроблено нову концепцію прискореного розмноження селекційного матеріалу і новостворюваних сортів фундука з включенням ланки *in vitro*, що сприяло прискоренню селекційного процесу й розв'язанню ряду практичних завдань розсадництва. Невдовзі дана технологія була адаптована для *Diospyros kaki* L.f., дещо екзотичної для України хурми східної, котра зазвичай підмерзає у більшості регіонів нашої держави. Для підвищення зимостійкості гібридів кращі за холодостійкістю й ранньостиглістю сорти *D. kaki* у дослідному господарстві «Новокаховське» Херсонської обл. схрещували з кращими за якістю плодів представниками хурми вірджинської (*D. virginiana* L.), отримуване маложиттєздатне гібридне насіння пророщували в НДП «Софіївка» завдяки включенню ланки *in vitro*, а отримані сіянці дорощували до стандартних кондицій [49]. Ефективність виконання селекції хурми за єдиною програмою у зонах з екологічно відмінними умовами підтверджено створенням низки нових сортів, з яких 'Дар

Софіївки' та 'Ювілейна Косенка' вже внесені до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні відповідно у 2019 й 2021 роках, а поданий у 2021 році сорт 'Адольф Ліщук' прийнятий на експертизу за № Заявки 21365002 вже успішно пройшов її перший етап.

Перелік не менш вагомих наукових досягнень Івана Семеновича можна продовжити, однак аналіз його особистості був би неповним без характеристики його високих морально-етичних якостей. За час усієї трудової діяльності він не лише проявив себе вмілим організатором й вимогливим керівником, а також чуйною до оточення людиною, готовою допомогти й захистити. І. С. Косенко не тільки приділяв велику увагу створенню належних умов для всіх працівників «Софіївки», а й постійно піклувався про добробут пенсіонерів, у тім числі й тих, що вийшли на пенсію ще до приходу його на посаду директора. При цьому не йдеться про традиційні для багатьох організацій новорічні привітання поштовими листівками, а про запрошення на різні святкові заходи, що регулярно проводяться в «Софіївці». Така турбота допомагає ветеранам відчувати себе потрібними в колективі людьми. Цю опіку відчув на собі і колишній директор Денис Степанович Кривулько, що прожив майже 105 років і працівниця розсадника Марія Афанасіївна Михайловська, котра пережила 100-річний ювілей, і багато інших пенсіонерів «Софіївки» [19, 21]. Іван Семенович був і назавжди залишиться взірцем збереження традиційних сімейних цінностей, а його мама й уся велика гарна родина все життя підживлювали його сили й надихали його на творчі успіхи.

Його плідна наукова, організаторська і суспільна праця відзначена високими державними нагородами, вітчизняними, зарубіжними та міжнародними науковими відзнаками: Кавалер трьох ступенів ордена «За заслуги» та ордена «Ярослава Мудрого» V ступеня, має почесне звання «Заслужений працівник культури України», Лауреат Державної премії України в галузі архітектури, Лауреат премій НАН України ім. В. Я. Юр'єва та ім. М. Г. Холодного, нагороджений срібною медаллю ВДНГ, відзнаками НАН України «За трудові досягнення» та «За наукові досягнення», медаллю і знаком китайської провінції Ліань, нагрудними знаками «Умань-поріднення». Став лауреатом Міжнародної премії ICOMOS – IFLA імені професора Яна Захватовича, отримав звання Почесний

громадянин м. Умань. Неодноразово нагороджувався Почесними грамотами Президії НАН України, Національного ботанічного саду ім. М. М.Гришка, Верховної ради та Кабінету Міністрів України, Черкаської обласної та Уманської міської ради, нагороджений Почесною відзнакою Черкаської обласної державної адміністрації «За заслуги перед Черкащиною» та дипломом учасника Всеукраїнської програми «Україна. Європа. Світ. Золотий фонд нації». Одна із вулиць міста Умань нині носить ім'я Івана Косенка.

Висновки.

Засвідчуючи трудові досягнення й аналізуючи життєвий шлях директора Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України, Івана Семеновича Косенка, можна стверджувати про надзвичайно вдале поєднання його

генотипу з умовами його прояву внаслідок правильного виховання в сім'ї, а загальнонавчання в Україні й у світі непересічні досягнення очолюваного І. С. Косенком колективу й результати його особистої, понад 40-річної наукової й організаційної діяльності, а також проявлені ним кращі риси антикризового менеджера, спроможного досягати бажаного успіху у найскрутніших економічних і політичних умовах з одночасним збереженням для персоналу комфортних умов праці й відпочинку, дають підстави стверджувати, що впроваджені нині обмеження двома п'ятирічними термінами повноважень з обов'язковою ротацією посади директорів державних установ, потребують суттєвих застережень, коли йдеться про керівників історико-культурних та наукових установ.

References

1. Voropaeva T.S. The role of personality in Ukrainian history through biographical studies. *Biographistica Ukrainica*. 2016. Vol. 14. P. 50–70. [in Ukrainian].
2. Potapova V.D. Not forming and developing. *Humanitary Sciences*. 2001. Vol. 2. P. 37–40. [in Ukrainian].
3. Nédoncelle M. Proponon et persona dans l'antiquité classique. Essai de bilan linguistique. *Revue des sciences religieuses*. 1948. Vol. 22, No. 3. P. 277–299. [in French].
4. Taylor C.C. Socrates the Sophist. *Remembering Socrates: Philosophical Essays*. [Eds.: Lindsay Judson and Vassilis Karasmanis]. Oxford : Clarendon Press, 2006. Ch. 10. P. 157–168.
5. McGing B.C. *Polybius' Histories*. Oxford University Press. 2010. 288 p.
6. Koritansky P.K. *Thomas Aquinas and the philosophy of punishment*. CUA Press; 2012. 209 p.
7. Aroney N. Subsidiarity, Federalism and the Best Constitution: Thomas Aquinas on City, Province and Empire. *Law and Philosophy*. 2007. Vol. 26, No. 2. P. 161–228. doi: <https://doi.org/10.1007/s10982-006-0005-9>.
8. Kubrak O. European political values: state and dynamics of adoption in Ukraine. *Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 22. Political Sciences and Teaching Methodology of Socio-Political Disciplines*. 2014. Special issue. P. 211–216.
9. Burci G.L. Resolutions of the World Health Organization on the Election of the Director-General. *International Legal Materials*. 2013. Vol. 52 (4). P. 998–1019.
10. Kosenko I.S. The incarnation of Homer's Odyssey images in park compositions of Sofiyvka as a culmination of Metcel's genius. *Plant Introduction*. 2000. Vol. 6, No. 2. P. 16–21. [in Ukrainian]
11. Kosenko I.S. "Sofiyvka" – a masterpiece landscape design of 18–19 centuries on 225th anniversary of its founding. *Journal of Native and Alien Plant Studies*. 2021. Special issue 1. P. 5–17. doi: <https://doi.org/10.37555/2707-3114.1.2021.247346>. [in Ukrainian]
12. Kosenko I. S. "Sofiyvka" za trydtsiat' rokiv: Zb. nauk. i nauk.-pop. prats'. Kyiv: Akadempriodyka, 2011. 140 s. [in Ukrainian]
13. Kosenko I.S. Dendrologiczny park «Zofiówka» Narodowej Akademii Nauk – 205 lat. Warszawa, 2002. [in Polish]
14. Kosenko I.S. Formation of Sofiyvka National dendrological park as research institute of the NAS of Ukraine and the role of scientists of M.M. Gryshko National botanical gardens of the NAS of Ukraine in this. *Plant Introduction*. 2010. Vol. 47, No. 3. P. 21–28. [in Ukrainian]
15. Kosenko I.S. Ossianic motifs in the park landscapes "Sofiyvka". *Bulletin of the Bila Tserkva State Agrarian University*. 2008. P. 19–23. [in Ukrainian]
16. Kosenko I.S., Opalko O.A., Zagoruiko L.O., Opalko A.I. Dendrological park "Sofiyvka": Its history and botanic collection. *The International Journal of Plant Reproductive Biology*. 2020. Vol. 12, No. 1. P. 25–33. doi: <https://doi.org/10.14787/ijprb.2020.12.1>.
17. Balabak A.F., Polishchuk V.V. Plant breeding and genetics research in National dendrological park of "Sofiyvka" of NAS of Ukraine (To the 10th anniversary of the scientific department of physiology, genetics, plant breeding and plant biotechnology) *Journal of Native and Alien Plant Studies*. 2015. Vol. 11. P. 7–15. doi: <https://doi.org/10.37555/11.2015.190849>. [in Ukrainian]
18. Cherevchenko T.M. Chudotvoret's dendroparku "Sofiyvka" – Ivan Semenovych Kosenko. *Journal of Native and Alien Plant Studies*. 2010. Vol. 6. P. 121–124. [in Ukrainian]
19. Grabovyy V.M., Kuzemko A.A., Shvets T.A. Devoted to director of the National dendrological park "Sofiyvka", of NAS of Ukraine Kosenko Ivan Semenovych jubilee. *Journal of Native and Alien Plant Studies*. 2015. Vol. 11. P. 211–214. [in Ukrainian]

20. Grabovyy V.M., Shvets T.A. When life is devoted to work: To the 75th anniversary of Corresponding Member of NAS of Ukraine I.S. Kosenko. *Visnyk of the NAS of Ukraine*. 2015. No. 12. P. 86–89. [in Ukrainian]
21. Opalko A.I. Creator of the newest history of “Sofiyivka” (to the 70th birthday anniversary of corresponding member of NAS of Ukraine Ivan Semenovich Kosenko). *The Bulletin of Vavilov Society of Geneticists and Breeders of Ukraine*. 2010. Vol. 8, No. 2. P. 344–350. [in Ukrainian]
22. Opalko A.I., Kunakh V.A. The role of the outstanding Ukrainian biologist Ivan Kosenko in the development of fundamental and applied areas of breeding and genetic science (to the 80th anniversary of the birth of Ivan Semenovych Kosenko). *The Bulletin of Ukrainian Society of Geneticists and Breeders*. 2020. Vol. 18 (1–2). P. 84–92. [in Ukrainian]
23. Sheliah-Sosonko Yu.R., Dubyna D.V., Zyman S.M., Hrabovyi V.M., Kuzemko A.A. Ivan Semenovych Kosenko (do 70-richchia vid dnia narodzhennia). *Ukrainian Botanical Journal*. 2010. Vol. 67, No. 5. P. 750–752. [in Ukrainian]
24. Bilyk O.V., Wegera L.V., Jim M.M., Kozlov V.G., Koldar L.A., Kosenko I.S., Marno L.I. ..., & Sobchenko V.F. *The Plant Catalog of the Dendrological Park “Sofiyivka”* [Ed.: Ivan S. Kosenko]. Uman: Dendrological Park “Sofiyivka” of NAS of Ukraine. 2000. 160 p. [in Ukrainian]
25. Kosenko I. Collection funds of the Genus *Corylus* L. in the Sofiyivka National dendrological park as a valuable base for filbert breeding. Proc. of the VIth Inter. Cong. on hazelnut (Tarragona-Reus, Spain, June 14–18, 2004). *Acta Hort*. 2005. Vol. 686. P. 587–602. doi: <https://doi.org/10.17660/ActaHortic.2005.686.79>.
26. Kosenko I., Hrabovyi V., Opalko A. Accessibility of National dendrological park “Sofiyivka” of the NAS of Ukraine for people with special needs. *Social and educational services for children with disabilities: history, theory and practice: Joint monograph* [Ed.: O.O. Kravchenko]. Częstochowa: HARIT, 2021. P. 327–332.
27. Kosenko I., Opalko O., Hrabovyi V., Opalko A. Woody plants specimen’s conservation in the NDP “Sofiyivka”. *Agrobiodiversity for improving the nutrition, health, quality of life and spiritual human development : Abstracts Book 5th International Scientific Conference* (Nitra, Slovakia November 3, 2021) [Eds.: Ján Brindza et al.]. Nitra : AgroBioNet. 2021. P. 79. doi: <https://doi.org/10.15414/2021.9788055224015>.
28. Kosenko I.S. Genetic resources of the genus *Corylus* L. in the National Dendrological Park “Sofiyivka” of NAS of Ukraine. *Ecological Consequences of Increasing Crop Productivity: Plant Breeding and Biotic Diversity* [Eds. Anatoly I. Opalko et al.]. Toronto; New Jersey : Apple Academic Press, 2015. Ch. 16. P. 155–166. doi: <https://doi.org/10.1201/b17477-26>.
29. Kosenko I.S. Lishchyny v Ukraini. Kyiv: Akadempriodyka, 2002. 260 p. [in Ukrainian]
30. Kosenko I.S. Ossianic motifs in the park landscapes “Sofiyivka”. *Bulletin of the Bila Tserkva State Agrarian University*. 2008. P. 19–23. [in Ukrainian]
31. Kosenko I.S., Balabak A.F., Sonko S.P., Balabak O.A., Balabak A.V., Opalko A.I., Denysko I.L., Soroka L.V. Tolerance of hazelnuts towards unfavorable environmental factors. *Ukrainian Journal of Ecology*. 2019. Vol. 9 (3). p. 117–125.
32. Kosenko I.S., Balabak O.A. Cultivar field testing of the best hazelnut cultivars (*Corylus domestica* Kos. et Opal.) of the National Dendrological Park “Sofiyivka” of the NAS of Ukraine collection. *Journal of Native and Alien Plant Studies*. 2018. Vol. 14. P. 65–73. doi: <https://doi.org/10.37555/14.2018.173278>. [in Ukrainian]
33. Kosenko I.S., Balabak O.A., Balabak A.V., Vasylenko O.V. Ecological and biological evaluation of pollination and fertility of hazelnut varieties in the conditions of the Right-Bank Forest-Steppe zone of Ukraine. *Scientific Bulletin of UNFU*. 2019. Vol. 29, No. 5. P. 9–11. doi: <https://doi.org/10.15421/40290501>. [in Ukrainian]
34. Kosenko I.S., Balabak O.A., Opalko O.A., Oksantiyk V.M., Opalko A.I., Hrabovyi V.M. *Corylus* L. specimen’s conservation and reproduction in the botanic gardens and dendrological parks: an example of *Corylus chinensis* Franch. *Journal of Native and Alien Plant Studies*. 2021. Special issue 1. P. 166–174. doi: <https://doi.org/10.37555/2707-3114.1.2021.247572>. [in Ukrainian]
35. Kosenko I.S., Hrabovyi V.M., Opalko O.A., Muzyka H.I., Opalko A.I. Current trends in Green Urbanism and peculiarities of multifunctional complexes, hotels and offices greening. *Ukrainian Journal of Ecology*. 2020. Vol. 10 (1). P. 226–236. doi: https://doi.org/10.15421/2020_36.
36. Kosenko I.S., Opalko A.I., Balabak O.A., Opalko O.A. The hazelnut (*Corylus domestica* Kos. et Opal.) breeding program in National dendrological park “Sofiyivka” of NAS of Ukraine. *Factors in Experimental Evolution of Organisms*. 2017. Vol. 21. P. 154–159. doi: <https://doi.org/10.7124/FEEO.v21.826>. [in Ukrainian]
37. Kosenko I.S., Opalko A.I., Balabak O.A., Opalko O.A. Use of Chinese hazel (*Corylus chinensis* French.) in hazelnut breeding (*Corylus domestica* Kos. et Opal.). *Factors in Experimental Evolution of Organisms*. 2020. Vol 27. P. 113–118. doi: <https://doi.org/10.7124/FEEO.v27.1312>.
38. Kosenko I.S., Opalko O.A., Zagoruiko L.O., Opalko A.I. Dendrological park “Sofiyivka”: Its history and botanic collection. *The International Journal of Plant Reproductive Biology*. Vol. 12 (1). P. 25–33. doi: https://doi.org/DOI.10.14787/ijprb.2020_12.1.
39. Kosenko I.S., Opalko O.A., Balabak O.A., Opalko A.I., Balabak A.V. Hazelnut breeding in the National Dendrological Park “Sofiyivka” of the NAS of Ukraine. *Plant varieties studying and protection*. 2017. Vol. 13, No. 3. P. 245–251.
40. Kosenko I.S., Opalko A.I., Balabak O.A., Shul’ha S.M. *Corylus* spp. genetic resources use in hazelnuts *Corylus domestica* Kos. et Opal. improvement. *Journal of Native and Alien Plant Studies*. 2016. Vol. 12. P. 121–136. [in Ukrainian]
41. Kosenko I.S., Opalko A.I., Balabak O.A., Opalko O.A., Balabak A.V. Hazelnut (*Corylus domestica* Kos. et Opal.) research and breeding at NDP «Sofiyivka» of NAS of Ukraine. *Temperate Horticulture for Sustainable Development and Environment. Ecological aspects*. [Eds.: Larissa I. Weisfeld, Anatoly I. Opalko, Sarra A. Bekuzarova.]. Oakville; Waretown : Apple Academic Press, 2019. Ch. 13. P. 237–267+D, E, F.
42. Tarasenko G.A., Kosenko I.S., Boyko O.A., Opalko A.I. The viral diseases of the *Corylus* spp. biotechnology of production of improvement plant material. *Temperate Crop Science and Breeding: Ecological and Genetic Studies* [Eds.: Sarra A. Bekuza-

- rova, Nina A. Bome, Anatoly I. Opalko et al.]. Oakville; Waretown : Apple Academic Press, 2016. Part 2, Horticultural Crop Science, Ch. 10. P. 183–199.
43. Gershenson S.M. The grim heritage of Lysenkoism: four personal accounts. IV. Difficult years in Soviet genetics. *The Quarterly review of biology*. 1990. 65, No. 4. P. 447–456.
 44. Opalko A.I. Personality of Gregory Mendel: myths and realities. The 150th anniversary of Mendel's disclosure of his results of Experiments on plant hybrids". *Factors in Experimental Evolution of Organisms*. 2015. Vol. 16. P. 13–20.
 45. Opitz J.M., Bianchi D.W. Mendel: Morphologist and mathematician founder of genetics – to begin a celebration of the 2015 sesquicentennial of Mendel's presentation in 1865 of his Versuche über Pflanzenhybriden. *Molecular genetics and genomic medicine*. 2015. Vol. 3, No. 1. P. 1–7.
 46. Yas' O.V. Personality in history. *Encyclopedia of the History of Ukraine*. Vol. 7: Mi-O [Eds.: V.A. Smolii (Editor in Chief) et al.]. Kyiv : Naukova Dumka. 2010. Retrieved from: http://www.history.org.ua/?termin=Osobystist_istorii [in Ukrainian]
 47. Themery T. Guide de Sophiowka: surnommé la merveille de l'Ukraine, Jardin de la couronne situé près d'Human, dans les colonies militaires. Odessa : A. Braun. 63 p. [in French]
 48. Erdogan V., Mehlenbacher S.A. Interspecific hybridization in hazelnut (*Corylus*). *Journal of the American Society for Horticultural Science*. 2000. Vol. 125, No. 4. P. 489–497. doi: <https://doi.org/10.21273/JASHS.125.4.489>.
 49. Derev'ianko N.V., Opalko O.A., Derev'ianko V.M., Opalko A.I. The persimmon (*Diospyros* spp.) initial breeding material for winter hardiness. *Journal of Native and Alien Plant Studies*. 2018. Vol. 14. P. 28–45. [in Ukrainian]

OPALKO A.I.¹, KUNAKH V.A.², HRABOVYI V.M.¹

¹ National dendrological park "Sofiyivka" of NAS of Ukraine, Ukraine, 20300, Uman, Kiyivska str., 12A

² Institute of Molecular Biology and Genetics of NAS of Ukraine, Ukraine, 03143, Kyiv, Zabolotnoho str., 150

IVAN SEMENOVYCH KOSENKO – A PERSONALITY, SCIENTIST, AND CITIZEN

Aim. To define the phenomenon of personal formation and reveal sources of creative energy, and scientific achievements of the Doctor of Biological Sciences, Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine, the Honored Worker of Culture of Ukraine, Laureate of the Ukrainian State Award in the field of architecture, holder of all three classes of the Order "For Merit" and many state, departmental and international awards, Honorary Citizen of Uman, an outstanding scientist and phytobiologist, a world-renowned researcher of hazelnut and the author of hazelnut cultivars Ivan Semenovych Kosenko. He was also a head of the National Dendrological Park "Sofiyivka" of the National Academy of Sciences of Ukraine for 42 years. **Methods.** Biographical paradigmatic-synergetic methods were used to work, and the cognitive possibilities of the synergetic approach to study the way of life and personality of a scientist in his individuality and imagery in natural disasters and sociopolitical upheavals of the 20th – early 21st centuries. **Results.** The dynamics of the notion of "personality" and the place of a scientist's personality in scientific cognition in different countries and at different epochs of human development are analyzed. The *Curriculum Vitae* is presented based on Ivan Semenovych Kosenko's questionnaires and biographical publications of his colleagues, which provide information about his childhood and youth and the role of family and teachers in shaping his personality. Ivan Semenovych's activity during major political and economic crises and natural disasters, when the fate of "Sofiyivka" was under the decision, characterizes him as an effective manager. He was able to assess external and internal threats realistically and successfully overcome the most significant obstacles involving the public, business, and power-holding structures. In the history of world management of preservation, restoration and development of botanical gardens and parks-monuments of landscape art were gone his following achievements: results of restoration of "Sofiyivka" from the consequences of mudflow with more than 70-cm ice, which in night from 3 to 4 April 1980 swept through the park destroying everything on its way; withdrawal in May 1987 of the chemical threat to "Sofiyivka" and the whole Uman district from the possible construction of a nicotine acid plant near Uman; organization of works in the new territories of the park in the turbulent 1990s, when almost all production and construction in the state stopped; restoration of the original appearance of some park landscapes in the historical part of the park and development of new territories in 2014–21; the recruitment original landscapes in the historical part of the park and the restoration of new areas of the park, when the foreign and domestic political situation in Ukraine worsened, accompanied by a drop in the purchasing power of the domestic population and fears of foreign tourists about possible terrorist attacks, minimized income from the sale of planting material and tourist services. **Conclusions.** The unusual achievements of the team headed by I.S. Kosenko and the results of his more than 40 years of scientific and organizational activities, as well as the best traits of an anti-crisis manager, capable of achieving the desired success in the most challenging economic and political conditions while maintaining comfortable conditions of work and rest for the personnel, are generally recognized in Ukraine and throughout the world. It can state that the currently implemented two five-year term limits with mandatory rotation of heads of the state enterprise needs significant reservations regarding the directors of historical, cultural, and scientific institutions.

Keywords: Biography Studies, biographical method, History of Ukraine, historical personality, integrative methodology, Sofiyivka.